

Tyto krajnosti pokrývají pojmy civilizace a barbarství — nebo divošství. Ale užívání těchto slov spojené s ideou, že na jedné straně jsou barbari a na druhé civilizovaní lidé, je klamné. Civilizovaní lidé totiž mluví, zatímco barbari mlčí, a ten, kdo mluví, je vždy civilizovaný. Nebo přesněji, řeč je z definice výrazem civilizovaného člověka, zatímco násilí je němé. Tato zaujatost řeči má mnoho důsledků: nejenom že civilizovaní znamená většinou „my“ a barbarští „ti druzí“, ale civilizace a řeč se utvářely, jako kdyby násilí bylo vnější, *cizí* nejenom civilizaci, nýbrž člověku samému (člověk je totéž co řeč). Pozorování ostatně ukazuje, že ti samí lidé, a nejčastěji právě ti samí lidé, postupně zaujmají postoj barbara i civilizovaného člověka. Všichni divoši mluví, a když mluví, přitakávají oddanosti a laskavosti, která je základem civilizovaného života. A stejně tak jsou všichni civilizovaní lidé schopni divošství: zvyk lynčovat je dnes záležitostí lidí, kteří se považují za vrchol civilizace. Chceme-li řeč vysvobodit ze slepé uličky, do níž ji zavedla tato obtíž, je tedy nutné říci, že násilí, které je záležitostí celého lidstva, zůstává v zásadě bez hlasu, že tedy celé lidstvo jeho opomíjením lže a že na této lži je založena samotná řeč.

NÁSILÍ JE NĚMÉ A SADOVA ŘEČ JE PARADOXNÍ

Běžná řeč se brání vyjadřovat násilí, kterému propůjčuje jen nepatřičnou existenci zatíženou vinou. Popírá je tím, že mu bere důvod jeho existence i jakoukoli omluvu. Jestliže k němu přesto občas dochází,

pak proto, že se někde stala chyba: stejně tak si lidé z nerozvinutých civilizací myslí, že smrt nemůže nastat, pokud ji někdo nezavinil pomocí magie nebo jiných prostředků. Násilí v rozvinutých a smrt v nerozvinutých společnostech nejsou prostě *dané*, jako je daná bouřka nebo rozvodnění nějaké řeky: mohou nastat jedině kvůli nějakému prohřešku.

Mlčení však nepotlačuje to, co řeč nedokáže stvrdit: násilí je stejně neredukovatelné jako smrt, a jestliže se řeč oklikou vyhýbá všeobecné záhubě — klidnému dílu *času* — trpí tím a je tím omezena jedině řeč, nikoli čas ani násilí.

Racionální negace násilí, které je nahlíženo jako zbytečné a nebezpečné, nedokáže potlačit to, co popírá, o nic víc než iracionální negace smrti. Vyjádření násilí však, jak jsem řekl, naráží na dvojí opozici. Na opozici rozumu, který ho popírá, a na opozici násilí samého, které se omezuje na němé pohrdání řečí, jež se ho týká.

Je opravdu obtížné tento problém teoreticky nahlédnout. Podám konkrétní příklad. Vzpomínám si, jak jsem kdysi četl vyprávění vězně z koncentračního tábora, které mě deprimovalo. Ale představil jsem si historku, kterou by mohl z opačného hlediska vyprávět kat, jehož dotyčný viděl, jak bije svou oběť. Představil jsem si, že by to ten bídák sepsal a já bych četl: „Vrhnul jsem se na něj a zasypal ho urážkami. S rukama svázanýma za zády nemohl reagovat. Ze všech sil jsem mu svými pěstmi rozbíjel tvář. Upadl a podpatky dokonaly mé dílo. Zhnusené jsem plivnul

na odulou tvář. Nedokázal jsem se ubránit výbuchům smíchu: právě jsem urazil mrtvého!“ Nucenost těchto řádků bohužel nevyplývá z nepravděpodobnosti. . . Je však nepravděpodobné, že by nějaký kat kdy psal takovým způsobem.

Kat zpravidla nepoužívá řeč násilí, které používá ve jménu etablované moci, nýbrž řeč moci, která ho zdánlivě omlouvá, ospravedlňuje a dává jeho bytí vyšší smysl. Násilník má sklon být zticha a přizpůsobuje se podvodu. Z jeho strany je duch podvodu branou otevřenou k násilí. Čím je člověk lačnější popravování, tím snadnější je funkce zákonného kata: kat mluví k sobě podobným, a stará-li se o to vůbec, mluví k nim řečí státu. A je-li otrokem vášni, poskytuje mu jedinou odpovídající rozkoš potměšilé ticho, ve kterém si libuje.

Postavy Sadových románů mají trochu jiný postoj, než je postoj kata, jemuž jsem dal uměle promluvit. Tyto postavy nemluví k člověku všeobecně, jako to i ve zdánlivé diskretnosti intimního deníku dělá literatura. Jestliže mluví, mluví jen mezi sobě podobnými: Sadovi trýznitelští prostopášníci se obracejí jeden na druhého. Pouštějí se však do dlouhých rozprav, v nichž ukazují, že mají pravdu. Nejčastěji mají za to, že následují přírodu. Chlubí se, že se podřizují jen jejím zákonům. Jejich soudy, třebaže jsou všechny v souladu se Sadovým myšlením, však nejsou navzájem koherentní. Někdy je oživuje nenávist k přírodě. V každém případě stvrzují svrchovanou hodnotu násilností, excesů, zločinů a mučení. Takže porušují

hluboké ticho, které je vlastní násilí. Násilí nikdy neříká, že existuje, nikdy nestvrzuje své právo na existenci, vždy existuje, aniž to říká.

Popravdě řečeno, tato pojednání o násilí, která neustále přerušují vyprávění krutých hanebností, z nichž sestávají Sadovy knihy, nejsou pojednáními násilnických postav, jimž jsou propůjčeny. Kdyby takové postavy žily, určitě by žily mlčenlivě. Jsou to slova Sada samého, který použil tento postup, aby se obrátil na *druhé lidi* (nikdy se však nesnažil, aby tyto promluvy byly koherentní a logické).

Takže Sadův postoj stojí proti postoji kata, je jeho naprostým protikladem. Sade, když píše, odmítá podvádění, aby je propůjčil postavám, které by ve skutečnosti musely být zticha, on je však používá k tomu, aby se paradoxní promluvou obrátil na druhé.

V základu jeho počínání je dvojnásobnost. Sade *mluví*, mluví však jménem tichého života, který je nevyhnutelně němý. Soliterní člověk, jehož je mluvčím, nijak nebere v úvahu své bližní: ve své samotě je svrchovanou bytostí, která nikdy nic nevysvětluje a která se nemusí nikomu zodpovídat. Nikdy se nezastaví ze strachu, že podlehne následkům křivd, které páchá na druhých: je sám a nikdy nevstupuje do pout, která mezi nimi vytvořil jim společný pocit slabosti. To vyžaduje nesmírnou energii, o tu však právě jde. Maurice Blanchot, když popisuje důsledky takové morální osamělosti, ukazuje solitéra, jak stupeň po stupni dochází k naprosté negaci: v první řadě k negaci všech druhých lidí, a prostřednictvím jakési obludné logiky pak také k negaci sebe sama: v nejzazší negaci

sebe sama, když hyne jako oběť vlny zločinů, kterou rozpoutal, se zločinec ještě těší z triumfu, že se zločin — který je jaksi zbožštěný — nakonec oslavuje na zločinci samém. Násilí v sobě nese tuto bezuzdnou negaci, která skončuje s každou možností promluvy.

Jenže, řeknete si, Sadova řeč není běžnou řečí. Neobrací se na každého příchozího, Sade ji určil vzácným duchům, kteří jsou v lůně lidského druhu schopni dosáhnout nelidské osamělosti.

Ať by byl jakkoli slepý, ten, kdo mluví, přesto porušuje osamělost, k níž ho odsoudila negace druhých. Z jeho hlediska je násilí protikladem oddanosti k druhému člověku, která je logikou, zákonem a principem řeči.

Jak tedy definovat paradox Sadovy obludné řeči?

Je to řeč, která odmítá vztah mezi tím, kdo mluví, a těmi, na které se obrací. V opravdové osamělosti by nic nemohlo mít být jen zdání oddanosti. Není v ní místo pro oddanou řeč, jakou Sadova řeč relativně je. Paradoxní osamělost, v níž ji Sade používá, není tím, čím se zdá být: kvůli negaci, již se zasvěcuje, se chce odříznout od lidského druhu, *jenže se zasvěcuje!* Podvádění solitéra, jehož ze Sada učinil jeho excesivní život a nekonečné věznění, nejsou dány žádné hranice, kromě jednoho bodu. Kdyby svou negaci nebyl *povinován* lidskému druhu, byl by jí povinován přinejmenším sobě: v důsledku v tom nevidím rozdíl.

SADOVA ŘEČ JE ŘEČÍ OBĚTI

Tento aspekt bije do očí: jakožto nejzazší protiklad pokrytecké řeči kata, je Sadova řeč řečí oběti: vymyslel ji v Bastile, když psal *Sto dvacet dní*. Měl tedy k ostatním lidem vztah člověka, na kterého uvalili krutý trest. Řekl jsem, že násilí je němé. Avšak člověk potrestaný z důvodu, který považuje za nespravedlivý, se nemůže spokojit s mlčením. Jeho mlčení bylo znamenalo souhlas s potrestáním. Ve své bezmocnosti se mnoho lidí spokojuje s pohrdáním smíšeným s nenávistí. Markýz de Sade, když se bouřil ve svém vězení, musel nechat svou vzpuru promluvit: promluvil, a to právě násilí nedělá. Ve své vzpouře se musel bránit, nebo spíše útočit, vyhledáváje boj na půdě morálního člověka, kterému patří řeč. Na řeči je založeno potrestání, jedině řeč však popírá jeho opodstatněnost. Dopisy uvězněného Sada nám ho ukazují, jak se usilovně brání, jednou předkládá nedostatečnou závažnost svých „skutků“, jindy nicotnost motivu uvedeného jako záminka trestu, což by mu mělo pomoci, nakonec mu to však naopak uškodilo. Tyto protesty jsou ovšem povrchní. Ve skutečnosti šel Sade rovnou k věci: vedle svého procesu vedl proces proti lidem, kteří ho odsoudili, proces proti Bohu a obecně proti hranicím, jež se staví smyslnému běsnění. Na této cestě musel svalovat vinu na vesmír, na přírodu, na všechno, co se stavělo proti svrchovanosti jeho vášni.

SADE MLUVIL, ABY SE VE VLASTNÍCH OČÍCH OSPRAVEDLNIL PŘED DRUHÝMI LIDMI

Takto odmítaje podvádění byl kvůli krutým měřítkům, jejichž objektem se stal, přiveden k oné šílenosti: dal svůj soliterní hlas násilí. Byl mezi vězeňskými zdmi, ale ospravedlňoval se před sebou samým.

Nevyplývá z toho, že tento hlas musel získat výraz, který lépe než požadavkům řeči odpovídal požadavkům vlastním násilí.

Na jednu stranu se zdá, že se tato obludná anomálie nemohla shodovat se záměry člověka, který tím, že mluvil, zapomínal na osamělost, k níž se odsoudil více sám, než ho k ní odsoudili jiní: zkrátka tuto osamělost zrazoval. Normální člověk, který reprezentuje obecnou nutnost, ho samozřejmě nemohl pochopit. Tato obhajoba nemohla nabýt smyslu. Takže nesmírné dílo, které učilo samotě, navíc vyučovalo *v samotě*: uběhlo jeden a půl století, než se jeho učení rozšířilo, a ještě ho nelze autenticky pochopit, pokud si nejprve nepovšimneme jeho absurdity! Účinkem hodným Sadových idejí může být jedině všeobecné zneuznání a zhnusení. Toto zneuznání však alespoň ponechává stranou to podstatné, zatímco obdiv malého počtu lidí, který mu dnes patří, není ani tak posvěcením, jako touhou, protože nezavazuje k osamělosti prostopášníků. Je pravda, že současná protikladnost obdivovatelů navazuje na protikladnost Sada samého: stále zůstáváme ve slepé uličce. Neuslyšíme hlas, který k nám přichází z jiného světa — ze světa *nedostupné* samoty — jestliže nebu-

deme rozhodnutí s vědomím slepé uličky *uhodnout hádanku*.

SADOVA ŘEČ NÁS VZDALUJE OD NÁSILÍ

Nakonec si uvědomujeme ještě poslední obtíž.

Sadem *vyjádřené* násilí proměnilo násilí v to, co není, a co je dokonce nutně jeho protikladem: v uváženou a racionalizovanou vůli k násilí.

Filosofická pojednání, která při každé příležitosti přerušují Sadovo vyprávění, z něj nakonec dělají vyčerpávající čtení. K jejich čtení je nutná trpělivost a *resignace*. Je třeba si říct, že řeč, která se natolik liší od řeči jiných lidí, od řeči všech ostatních lidí, stojí za to dočíst až do konce. Tato monotónní řeč je ostatně zároveň silou, která se vnucuje. Stojíme před Sadovými knihami tak, jako kdysi mohl stát cestovatel naplněný úzkostí před závratným nákupem skal: jakési hnutí nás od nich odvrací, ale přesto! Ona hrůza nás ignoruje, nemá však, protože *je*, nějaký smysl, který se nám předkládá? Hory představují něco, co pro člověka může mít půvab jedině prostřednictvím odvrácení. Stejně je tomu se Sadovými knihami. Pro existenci vrcholků hor však lidstvo není ničím. Do díla, které by bez něj nebylo, je naopak zcela vpleteno. Lidstvo od sebe odděluje to, co povstává z šílenství... Odmítnutí šílenství je však jen pohodlným a nevyhnutelným postojem, k němuž se reflexe musí vrátit. Sadovo myšlení však v žádném případě není redukovatelné na šílenství. Je to jen exces, závratný exces, je to však excesivní vrcho-

lek toho, co jsme. Od tohoto vrcholku se nemůžeme odvrátit, aniž se zároveň odvrátíme od sebe sama. Jestliže se k tomuto vrcholku nepřiblížíme a nepokusíme se slézt alespoň jeho úbočí, žijeme jako poděšené stíny — a jsme to my sami, před kým se třese.

Vracím se k oněm dlouhým pojednáním, která přerušují — a přeplňují — vyprávění zhýralých zločinců a která neustále ukazují, že zločinný prostopášník má pravdu, že pravdu má jedině on. Tyto analýzy a úvahy, tyto erudované připomínky starých nebo divošských obyčejů, tyto paradoxy agresivní filosofie nás přes svou neúnavnou vytrvalost a nekoherentní uvolněnost oddalují od násilí. Neboť násilí je pomatení, a toto pomatení je ztotožňováno se slastným běsněním, do kterého nás násilí uvrhuje. Jestliže z něj chceme získat nějakou moudrost, nemůžeme už od něj očekávat toto extrémní vytržení, která nás nechá ztratit se v něm. Násilí, které je duší erotismu, nás popravdě staví před nejtěžší problém. Abychom byli schopni dát naší činnosti řád, stali jsme se vědomými: každá věc se v nás umístila do řetězce, ve kterém je rozlišená a ve kterém má srozumitelný smysl. Když však — prostřednictvím násilí — tyto řetězce rozvracíme, vracíme se opačným směrem k excesivnímu a nesrozumitelnému výlevu erotismu. Takže jsou v nás svrchované záblesky, které obecně považujeme za *nejžádoucnější* a které se vymykají jasnému vědomí, v němž je nám každá věc dána. Lidský život tak sestává ze dvou heterogenních částí, které se

nikdy nespojují. Z jedné rozumné, jejíž rozumnost je dána užitečnými cíli, které jsou tím pádem podřízené: to je část, která se ukazuje vědomí. Druhá je svrchovaná: příležitostně nastupuje díky vyšnutí první části a je temná, nebo spíše je-li jasná, pak oslepujícím způsobem; každopádně takto uniká vědomí. V důsledku toho zde máme dvojitý problém. Vědomí chce rozšířit svou vládu na násilí (chce, aby mu tak značná část člověka přestala unikat). Na druhé straně hledá násilí mimo sebe vědomí (aby požitek, kterého dosahuje, byl uvážený, a tím pádem intenzivnější a rozhodnější, hlubší). Jenže jsme-li násilní, vzdalujeme se od vědomí, a stejně tak snažíme-li se v sobě zřetelně uchopit smysl našich násilných hnutí, vzdalujeme se od pomatení a svrchovaného vytržení, kterým násilí vládně.

ABY SE Z NĚJ VÍCE TĚŠIL, SNAŽIL SE SADE VNĚST DO NÁSILÍ KLID A UMĚŘENOST VĚDOMÍ.

Ve svědomitém líčení — které neponechává nic ve stínu — pronáší Simone de Beauvoir⁴ o Sadovi tento soud: „Příznačné je pro něj napětí vůle, která se snaží realizovat tělo, aniž se v něm ztratí.“ Jestliže „tělem“ rozumíme obraz zatížený erotickou hodnotou, pak je to pravda, a to rozhodující. Sade samozřejmě

⁴Své studii dala poněkud křiklavý titul: *Faut-il brûler Sade?* (Je třeba upálit Sada?) Poprvé se objevila v *Temps Modernes* a tvoří první část *Privilèges* (Výsady), Gallimard 1955 (Série „Les Essais“, LXXVI). Sadův životopis, který studii doprovází, je bohužel psán na efekt a ve svém rozletu někdy přehání fakta.

nebyl sám, kdo svou vůli nasměroval k tomuto cíli: erotismus se liší od zvířecí sexuality v tom, že vzrušenému člověku se od věcí se zřetelnou jasností odpojují uchopitelné obrazy; erotismus je sexuální aktivita vědomé bytosti. To však nijak neznamená, že svou podstatou našemu vědomí neuniká. Aby ukázala zoufalé Sadovo úsilí, jímž se snaží z obrazu, který ho vzrušuje, udělat věc, Simone de Beauvoir se správně dovolává jeho chování při jediném hýření, o němž se nám zachoval detailní popis (jedná se o výpověď svědků před soudem): „V Marseille,“ říká nám, „se nechal zpráskat, a občas se přitom vrhal ke krbru, kde zářezy označoval počet ran, které obdržel.“⁵ Jeho vlastní vyprávění jsou ostatně zaplněna mírami: časté jsou délky penisů udávané v palcích a čárkách; někdy si partner přeje jeho změření v průběhu orgie. Ukázal jsem, že pojednání pronášená postavami jsou paradoxní; je to ospravedlňování potrestaného člověka: uniká jim něco z autentického násilí. Za cenu tíže a pomalosti se však Sadovi postupně podařilo spojit násilí s *vědomím*, které mu umožnilo mluvit o objektech třeštění, jako kdyby se jednalo o věci. Tato oklika, zpomalující celý pohyb, mu umožnila zvýšit jeho rozkoš: překotná touha po rozkoši bezpochyby nemohla být uspokojena ihned, byla tedy pouze odložena, a vhodně rozrušená ostrost vědomí dodala rozkoši pocit trvalého vlastnictví — v iluzorní perspektivě pocit *věčného* vlastnictví.

⁵*Privilèges*, str. 42.

OKLIKOU SADOVY ZVRHLOSTI NÁSILÍ NAKONEC VSTUPUJE DO VĚDOMÍ

Sadovy spisky na jedné straně odhalily antinomii násilí a vědomí, na druhé straně však, a v tom je jejich jedinečná hodnota, směřují k tomu dostat do vědomí to, od čeho se lidé, hledající výmluvy a provizorní negace, takřka odvrátili.

Do přemýšlení o násilí uvádějí pomalost a pozorovacího ducha, což jsou vlastnosti, jimiž se vyznačuje vědomí.

Rozvíjejí se logicky silou hledání účinnosti, aby ukázaly nepodloženost trestu, který Sada zasáhl.

Takové alespoň byly počátky, na nichž je založena zejména první verze *Justiny*.

Tímto způsobem jsme dospěli k násilí, které má klid rozumu. Jakmile to násilí bude vyžadovat, vrátí se k naprostému nerozumu, bez něž by nenastala exploze slasti. V nedobrovolné nečinnosti vězení však bude násilí po libosti disponovat jasností pohledu a sebeurčením, které stojí na počátku poznání a vědomí.

Sade se ve svém vězení otevřel dvojí možnosti. Nikdo asi nedovedl zálibu v morální obludnosti dál než on. Ve své době však také patřil mezi lidi nejvíce lačnící po poznání.

Maurice Blanchot o *Justině* a *Juliettě* řekl: „Lze uznat, že v žádné literatuře se nikdy neobjevilo tak skandální dílo...“

Sade chtěl skutečně vpustit do vědomí právě to, co toto vědomí pobuřovalo. To nejvíce pobuřující bylo

v jeho očích nejmocnějším prostředkem k vyvolání rozkoše. Nejenže k tomuto nejosobitějšímu odhalení tímto způsobem dospěl, už od začátku předkládal vědomí něco, co nemohlo snést. Sám se omezil na to, že mluvil o *nepatřičnosti*. Smyslem pravidel, podle kterých se řídíme, je obvykle uchování života, takže nepatřičnost vede k destrukci. Nicméně nepatřičnost nemá vždy tak neblahý smysl. Nahota je v zásadě způsob, jak být nepatřičný, v rovině rozkoše však funguje, aniž přináší skutečnou destrukci (poznamenejme, že nahota nefunguje, je-li *patřičná*: v lékařské ordinaci, na nudistické pláži). Sadovo dílo obvykle uvádí skandální *nepatřičnosti*. Někdy trvá na *nepatřičné* povaze těch nejjednodušších prvků erotické přitažlivosti, například na nepatřičném obnažování. Zejména však, podle krutých postav, které uvádí na scénu, nic „nerozpálí“ lépe než nepatřičnost. Základní Sadovou zásluhou je, že odhalil a dobře ukázal funkci *morální nepatřičnosti* pro slastný nával. Tímto návaalem musí být v zásadě otevřena cesta sexuální aktivitě. Účinek jakékoli nepatřičnosti je však silnější než bezprostřední manévry. Pro Sada je stejně možné těšit se z prostopášností, z vraždění nebo popravování, jako z boření rodiny, země nebo z obyčejné krádeže.

Různým pozorovatelům nezávisle na Sadovi neuniklo sexuální vzrušení lupiče. Nikdo však před ním neuchopil všeobecný mechanismus spojující reflexy, jakými jsou erekce a ejakulace, s *transgresí zákona*. Sade neznal prvořadý vztah zákazu a transgrese, které stojí proti sobě a doplňují se. Učinil však první krok. Tento

všeobecný mechanismus se nemohl stát zcela vědomým, dokud nám vědomí — velmi opožděné — transgrese, která je komplementární k zákazu, nevnutilo své paradoxní učení. Sade předvedl doktrínu *nepatříčnosti* takovým způsobem a smísil ji s takovými hrůzami, že si jí nikdo nepovšiml. Chtěl pobouřit vědomí a chtěl by ho také osvítit, jenže ho nemohl pobouřit i osvítit zároveň. Teprve dnes chápeme, že bez Sadovy krutosti bychom se tak snadno nepřiblížili k oné kdysi nepřístupné oblasti, kde se skrývají ty nejnepříjemnější pravdy. Není tak snadné přejít od poznání náboženských výstředností lidského druhu (které jsou podle našich současných znalostí spojeny se zákazy a transgresí) k poznání jeho výstředností sexuálních. Naše hluboká jednota se ukazuje až nakonec. A jestliže dnes hluboko do vědomí normálního člověka proniká to, co *pro něj* znamená transgrese, pak proto, že Sade připravil cestu. Teď už normální člověk ví, že se jeho vědomí muselo otevřít tomu, co ho nejsilněji pobuřovalo: co nás nejsilněji pobuřuje, je v nás.